

ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ У СФЕРІ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ

Для економічного розвитку окремих ринків не завжди може бути доцільним існування конкуренції. Такі показники, як ефект економії на масштабі виробництва та мінімальні середні загальні витрати, можуть досягатись лише в умовах функціонування на ринку одного суб'єкта господарювання, наприклад, на ринках природної монополії, до яких належить ринок теплопостачання.

До сфери теплопостачання відноситься сфера діяльності з виробництва, транспортування, постачання теплової енергії споживачам [1]. При цьому транспортування теплової енергії належить до сфер діяльності природних монополій, а виробництво та постачання теплової енергії – до суміжних ринків [2]. Однак, підприємства, що функціонують в сфері теплопостачання, одночасно здійснюють транспортування, виробництво та постачання теплової енергії, тому можуть вважатися багатопродуктовими монополіями. Так, теплотранспортуюча організація вважається природною монополією саме за критерієм здійснення транспортування теплової енергії, але часто сферами її діяльності є також і виробництво та постачання теплової енергії. Функціонуванню природних монополій у сфері транспортування теплової енергії властивий мережевий характер розподілу продукції, що пов'язано з неможливістю створення дублюючої інфраструктури без суттєвого зростання ціни послуги за існуючого рівня науково-технічного розвитку галузі.

Наслідками функціонування природних монополій у сфері теплопостачання є такі прояви неефективності функціонування підприємств як:

- включення до собівартості виробництва та реалізації продукції необґрунтованих витрат та завищення витрат;
- низька якість послуг із теплопостачання;
- застарілість обладнання та технологій, застосовуваних на підприємстві;
- нестійкий фінансовий стан підприємства;
- надмірні викривлення у відсотковому співвідношенні різних категорій найманих працівників [3, с. 96]

Слід зазначити, що зазначені вище прояви тісно взаємопов'язані, їх поділ умовний, оскільки часто вирішення однієї проблеми веде до вирішення іншої, а одна проблема може породжувати іншу тощо.

Основною проблемою неефективності функціонування підприємств сфери теплопостачання, як суб'єктів природних монополій, є відсутність стимулів до здійснення ефективного господарювання внаслідок монопольного становища на ринку. Однак, зважаючи на те, що більшість цих суб'єктів господарювання перебувають у комунальній власності, органи місцевого самоврядування та органи державної влади володіють достатньо дієвими важелями впливу на ефективність їх функціонування.

Слід зазначити, що наявність такого прояву неефективності природної монополії, як застарілість обладнання та технологій, застосовуваних на підприємстві, що спричиняється відсутністю стимулів у суб'єкта природної монополії до зниження витрат є безпосередньою причиною низької якості надаваних послуг, можливості завищення собівартості продукції та необґрунтованості рівня витрат. Однак, сучасний стан розвитку інноваційних технологій у сфері теплопостачання зумовлює появу досить раціонального підходу до вирішення цієї проблеми. Так, важливою перевагою теплопостачальних підприємств, яка станом на 2014 рік в Україні активно не використовується, є можливість переходу централізованої системи теплопостачання на використання нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії (НВДЕ), зокрема:

- застосування теплонасосних технологій переробки низькопотенційної енергії доквілля (води, ґрунту, повітря);
- технологій переробки біомаси (в тому числі, технологій утилізації шкідливих побутових та промислових відходів);
- технології використання сонячної енергії та геотермальної енергії тощо [4, с. 21].

Розуміння зростаючої ролі НВДЕ для майбутнього енергозабезпечення, як і для теплозабезпечення, існує у всіх розвинених країнах світу: найбільш інтенсивно розвивають технології і ринки НВДЕ США, країни ЄС (в першу чергу – Швеція, Австрія, Фінляндія, Німеччина, Португалія, Іспанія), Японія та Китай, менш інтенсивніше – Бразилія та Індія [4, с. 21; 5]. До видів НВДЕ, які найбільш динамічно розвиваються, відноситься вітроенергетика, біоенергетика, сонячна енергетика та використання низькопотенційної енергії із застосуванням теплових насосів [5]. НВДЕ повинні відіграти ключову роль у вирішенні проблем, пов'язаних із вичерпанням запасів традиційних ресурсів, ускладненням доступу до них та проблемами охорони навколишнього середовища. Забезпечення тепловою енергією в умовах зростаючих цін на традиційні енергоресурси значною мірою може бути здійснено за рахунок розвитку та впровадження НВДЕ [4, с. 20]. Таким чином, використання НВДЕ у сфері теплопостачання забезпечить модернізацію обладнання та технологій, що використовуються підприємствами, і дасть змогу вирішити такі ключові проблеми цієї галузі як зниження собівартості продукції та забезпечення її належної якості.

Зважаючи на незадовільний фінансовий стан теплопостачальних підприємств, а також можливість фінансування заміни обладнання та оновлення технологій власними фінансовими ресурсами виключно за рахунок програми технічного розвитку чи інвестиційної програми, що опосередковано зумовлює перекладення цих витрат на споживача через встановлення тарифів на теплову енергію, можна зробити висновок про відсутність у цих суб'єктів господарювання потенціалу до самостійного впровадження використання НВДЕ. Разом з тим, приналежність теплопостачальних підприємств до комунальної власності закріплює ключову роль у запровадженні описаних вище новацій за органами місцевого самоврядування, діяльність яких у цій сфері повинна не обмежуватися лише стимулюванням таких суб'єктів господарювання, а й включати розроблення компетентними органами конкретних проектів переходу на використання НВДЕ, впровадження, здійснення фінансового забезпечення та проведення контролю за їх реалізацією. В зазначеному інноваційному процесі саме органи місцевого самоврядування повинні розглянути можливість фінансування таких проектів як за рахунок коштів місцевих бюджетів, так і за допомогою кредитування та залучення приватних інвестицій.

Таким чином, активна інноваційна діяльність у сфері теплопостачання в напрямі впровадження НВДЕ, як альтернативного енергоносія, дасть змогу не лише підвищити ефективність функціонування природних монополій в галузі, але й сприятиме зміцненню енергетичної безпеки України, що, з огляду на сучасні політичні та економічні обставини на світових ринках енергоресурсів (зокрема, на ринку природного газу), набуває особливого значення.

1. Закон України «Про теплопостачання» від 02.06.2005р. №2633-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2633-15/page; 2. Закон України «Про природні монополії» від 20.04.2000 р. №1682-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-14; 3. Демків О.І. Проблеми вдосконалення механізмів державного регулювання суб'єктів господарювання на ринку теплопостачання / О.І. Демків// Матеріали 71-ої студентської науково-технічної конференції [секція економіки і менеджменту]. - Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С.96-97; 4. Шевцов А.І., Бараннік В.О., Земляний М.Г., Рязова Т.В. Стан та перспективи реформування системи тепло забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: db.niss.gov.ua/docs/energy/Teplozabezpechennya.pdf; 5. Шевцов А.І., Земляний М.Г., Рязова Т.В. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії в Україні у світлі європейських ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/monitor/november08/2.html